
Jože Sivec

Začetki uprizarjanja Verdijevih oper v Ljubljani

Autor v članku predstavlja začetke izvajanja Verdijevih oper v Ljubljani. S posameznimi odlomki iz njegovih oper se je ljubljansko občinstvo seznanjalo že od leta 1843 dalje, prva predstava Verdijeve opere pa je bila v Ljubljani šele leta 1850.

The author describes the beginnings of performing Verdi's operas in Ljubljana. Although Ljubljana's audience had been able to hear individual fragments of his operas since 1843, it was not until 1850 that the first performance of one of Verdi's operas took place in this town.

Po velikem uspehu Nabucca v Italiji leta 1842 je postalo Verdijevo ime hitro znano tudi v drugih deželah in tako so začela v naslednjih letih pomembna evropska gledališča drugo za drugim uprizarjati njegova dela. Prva uprizoritev Verdija zunaj Italije je bila leta 1843, ko so predstavili v Dvornem gledališču na Dunaju opero Nabucco, ki so jo naslednje leto peli v Berlinu in Stuttgartu, leta 1845 pa v Parizu. Isto leto je bila tudi premiera Ernaniya v Londonu, leta 1846 pa v Budimpešti in Peterburgu. Že leta 1847, ko so izvedli v New Yorku opero I Lombardi je Verdijeva umetnost dosegla Novi svet.¹ Tako je bilo razdobje neposredno po letu 1843 čas, ko si je Verdi pridobival in utrjeval svoje mesto v svetovnem gledališkem repertoarju.

V času, ko so zvoki dramatične Verdijeve glasbe pretresali operna gledališča v svetu, so ostala srečanja ljubljanskega občinstva z Verdijevo umetnostjo sprva le v mejah poslušanja posameznih odlomkov iz njegovih oper. Vzrok, da ni moglo iti glavno mesto nekdanje vojvodine Kranjske s prikazovanjem Verdija takoj v korak z večjimi evropskimi kulturnimi središči, je treba iskati predvsem v tem, da je nastopil v operni reprodukciji ljubljanskega gledališča po letu 1845 tako dolgotrajen zastoj, kot ga zgodovina te ustanove doslej še ni zabeležila, saj ni bilo v Ljubljani poslej vse do leta 1850 niti

¹ A. Loewenberg, *Annals of Opera 1597–1940*, Cambridge 1943, str. 415, 425, 426, 421, 422.

ene same operne predstave.² Ker je izkušnja zadnjih let pokazala, da lahko v Ljubljani obstaja tudi samo kvalitetna nemška drama,³ je bil stanovski odbor pripravljen, da se zadovolji le s to in tako pri sklepanju pogodb z impresariji glede nemške opere sploh ni postavljajl nikakršnih zahtev oziroma želja.⁴ Vzrok, da se stanovski odbor ni energičneje zavzel za opero, utegne biti med drugim tudi v tem, da si je nakopal v zvezi s povečanjem gledališča, ki je bilo izvedeno leta 1846, ogromne izdatke.⁵ Razen tega se je v tem času spet poslabšal ekonomski položaj v Avstriji in Evropi sploh. V letih 1845 in 1847 so prizadele večino evropskih držav slabe letine, gospodarska kriza, ki se je začela v Angliji, se je hitro razširila tudi na kontinent. Posebno hude posledice za gospodarstvo pa so imeli revolucijski dogodki leta 1848 in 1849, ko so avstrijsko monarhijo pretresli ogorčeni boji z upornimi Italijani in Ogrji. Državne blagajne so bile izpraznjene, nastopila je devalvacija. Oblast je poskušala napolniti blagajne s prisilnim posojilom.⁶

Tako so v obdobju od leta 1845 do 1850 igrale v gledališču le nemške dramske družbe, ki so bile sicer kvalitetne, niso pa bile usposobljene za izvajanje zahtevnejših glashenih del. Njihovo dejavnost je treba presoati predvsem z literarnozgodovinskega vidika. Kolikor pa je že posegala na glasheno področje, ni mogla biti pomembna, saj so se te družbe pretežno omejevale le na uprizarjanje raznih iger z glasbo, ki po muzikalni strani niso imele večje umetniške vrednosti. Sicer pa je treba tu poudariti, da v tem času ni bilo nikakršnih ponudb s strani italijanskih operistov. V dokaj popolnem arhivskem gradivu namreč izginje sleherna sled dopisovanja z Italijani.

Čeprav je moralo ljubljansko gledališče v teh letih pogrešati opero, ni prezreti dejstva, da ni docela izgubilo stika z dogajanjem v sodobnem opernem svetu in da le ni moglo povsem mimo tako pomembne osebnosti, kot je Verdi, čigar dela so tedaj osvajala gledališke odre po vsej Evropi. V zvezi s tem namreč zasluži pozornost koncert vojaške kapele 17. pešadijskega polka princa Hohenlohe-Langenburga, ki je dne 17. marca 1843 zaigrala v gledališču med drugim simfonijo k Verdijevi operi Nabucco.⁷ Tako je, čeprav v skromnem obsegu, v Ljubljani tudi prvič javno zazvenela glasha tega velikega opernega mojstra.

Zatem pa so morala, če sodimo po dokumentarnem gradivu, miniti še več kot tri leta, preden se je v gledališču spet oglasila Verdijeva glasha. Medtem so imeli ljubljanci že večkrat priložnost poslušati odlomke iz skladateljevih oper v okviru koncertov filharmonične družbe⁸, ki je bila glede uvajanja Verdijeve umetnosti v glasheno življenje tedanje Ljubljane pred gledališčem. Ko pa je imel v tem 6. novembra 1846, pred veseloigro *Das war ich* koncert opernih arij italijanski tenorist Luigi Pantalone, je zapel med drugim tudi molitev iz Verdijeve opere *Ernani*.⁹ Žal takšna bežna predstavitev

² Prim. Blaznikovo Delovno knjigo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani za razdobje 1845–1850 in gledališke sporede v Narodnem muzeju v Ljubljani za razdobje 1845–1847.

³ *Illyrisches Blatt* 1846, št. 35.

⁴ Stanovski arhiv v Arhivu republike Slovenije v Ljubljani, fasc. 5–10, 1846, št. 137; 1847, št. 127; 1849, št. 318.

⁵ Gledališki akti v Arhivu republike Slovenije, fasc. 81, št. 43. *Journal über Empfänge und Ausgaben des krainisch ständischen Theaterbauhofes*; *Illyrisches Blatt* 1846, št. 33, 34, 35.

⁶ E. Helbling, *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, Wien 1956, str. 369; F. Gestrin - V. Melik, *Slovenska zgodovina 1813–1914*, Ljubljana 1950, str. 50; B. Grafenauer, *Zgodovina Slovencev*, V, Ljubljana 1962, str. 164, 169, 170.

⁷ *Illyrisches Blatt* 1843, št. 13.

⁸ Prim. koncertne sporede Filharmonične družbe za leta 1843–1846.

⁹ Prim. gledališke sporede za 1846/47.

Verdija gledališki publiki ni mogla napraviti dobrega vtisa, ker je bilo prednašanje že povsem izpetega tenorista, ki so ga sicer imeli Ljubljanci še v dobrem spominu iz leta 1839, slabo.¹⁰ Že naslednji dan, tj. 7. novembra 1846 je gledališki orkester zaigral pred igro »Noch ist es Zeit« uverturo k Verdijevi operi *Giovanna d'Arco*, ta pa je bila tudi na sporedu glasbeno-dramatskega kvodlibeta 13. februarja 1847. Razen tega je občinstvo poslušalo Verdijevo glasbo še 15. januarja istega leta, ko je v okviru velike glasbeno-dramatske in deklamatorske večerne zabave godba pešpolka princa Hohenlohe-Langenburga pod vodstvom kapelnika Paula Michelija izvedla cavatino iz *Attila*, tercet iz *I due Foscari* ter cavatino in finale *Ernanija*.¹¹

Na prvo uprizoritev Verdija na glasbeni sceni so morali Ljubljanci počakati vse do leta 1850, ko so se po omenjeni prekinitvi operne predstave spet obnovile. Da je prišlo do tega tako pomembnega dogodka, je nedvomno zasluga italijanskega impresarija Carla Burlinija. Spomladi tistega leta se je namreč ustabil v Ljubljani najprej Francesco Burlini in v imenu operne družbe, ki jo je vodil njegov brat Carlo in je tedaj igrala v Trstu, zaprosil za prepustitev gledališča v Ljubljani za čas od velikonočnega ponedeljka do srede maja. Ker so takrat v Ljubljani opero že zelo pogrešali, je bil stanovski urad še tem bolj pripravljen ustreči Burlinijevi prošnji in je Burliniju brezplačno odobril dvorano ter lože in zaprte sedeže, ki so jih običajno prepuščali impresarijem. V uradnem aktu, ki odobrava podelitev gledališča, sicer ni govora o podpori v obliki prostovoljnih prispevkov, vendar je iz kasnejšega gradiva razvidno, da so se naknadno pogodili še za subskripcijo, ki pa je bila – kot navadno neizdatna.¹²

Ne dolgo zatem, ko se je na pogajanjih v Ljubljani mudil Francesco Burlini, je 29. marca 1850 prispel za njim njegov brat Carlo in predložil v nemškem jeziku natisnjen seznam osebja in repertoarja,¹³ nakar so se 4. aprila pričele predstave z *Donizettijevo Gemma di Vergy*, ki sta ji kasneje sledili še *Verijevi I due Foscari* in *Ernani*.

Vsekakor je po svoje zanimivo dejstvo, da *I due Foscari*, prva Verdijeva opera, s katero se je seznanila ljubljanska publika, ni bila niti tedaj niti pozneje v svetu posebno priljubljena in se po uspehu ni mogla meriti z nekaterimi drugimi deli iz skladateljeve zgodnje ustvarjalnosti. Tej operi sicer ne gre odrekati pomena v Verdijevem razvoju, kot celota pa je manj zadovoljiva, čeprav vsebuje vrsto mest, ki zaslužijo vse občudovanje.

Libreto, ki ga je napisal F. Piave po nepomembni Byronovi drami *The Two Foscari*, precej verno sledi originalu. Pomanjkljivosti, ki jih kaže, pa izhajajo iz neprimerne zgoščitve, kar je stalna Piavejeva napaka. Zato je vrsta dogodkov premalo utemeljenih oziroma verodostojnih. Vendar je bil mračni sujet, ki je vzlet iz beneške zgodovine 15. stoletja, za tedanje italijansko gledališče nekaj nenavadnega.

Kot ugotavlja Gerigk,¹⁴ pomeni partitura te opere poglobitev Verdijevega kompozicijskega načina, kar se kaže v uporabljanju karakterističnih tem kakor tudi v večji koncentriranosti recitativa in svobodnejšem oblikovanju prizora. Če najdemo v malo starejšem *Ernaniju* le eno karakteristično temo, jih je tu kar več. Vse te pa povezuje skladatelj z nastopajočimi osebami in njihovimi dejanji. V tej zvezi je omeniti, da glede vrednosti teh tem v muzikloški literaturi ne vlada enotno mišljenje. Medtem ko npr. Gerigk hvali njihov ustrezen izraz, pa sodi Hussey, da zdaj Verdi še ni dosegel tiste

¹⁰ Illyrisches Blatt 1846, št. 88.

¹¹ Prim. gledališke sporede za 1846/47; Illyrisches Blatt 1847, št. 6.

¹² Stanovski arhiv, fasc. 5–10, 1850, št. 97; 1851, št. 35.

¹³ Stanovski arhiv, fasc. 5–10, 1850, št. 116; Laibacher Zeitung 1850, št. 75.

¹⁴ H. Gerigk, G. Verdi, Potsdam 1932, str. 40–42.

razvojne stopnje, da bi mogel ustvariti melodije z zadostno individualnostjo, ki bi karakterizirale protagonistice drame.¹⁵ V bistvu isto mišljenje zastopa tudi Toye, ko pravi, da te teme nimajo nikakršne svojevrstne karakterističnosti.¹⁶ Vendar se zdi za tisti dve, ki ju citira v svoji monografiji Gerigk, izrečena hvala tega avtorja utemeljena. Seveda je razumljivo, da je Verdi tu še dosti napredoval, tako da je znal pozneje s karakterističnimi temami še prepričljiveje učinkovati.¹⁷

Opera *I due Foscari* je bila prvič uprizorjena leta 1844 v Rimu, potem pa so sledile v italijanščini še izvedbe: leta 1845 na Dunaju, leta 1846 v Parizu in leta 1847 v Peterburgu.¹⁸ Kot je zabeleženo v Blaznikovi delovni knjigi, je bila ljubljanska premiera tega dela 12. aprila 1850.

Kritiko prve Verdijeve uprizoritve v Ljubljani je napisal dr. Vincenc Klun. Ta je v tistih letih pisal resne recenzije za operne in dramske predstave, ki kažejo njegovo široko kulturno razgledanost. Ker je promoviral v Padovi in živel dlje časa v Benetkah,¹⁹ je dobro poznal italijansko opero. Zato se zdi tudi verjetno, da je poznal Verdijevo operno tvornost že prej, kot je ta dosegla ljubljanski oder. To dá slutiti tudi njegova avtoritativna sodba o Verdiju, ki jo je postavil na čelo svojega poročila.²⁰ Zlasti važno je, da je doumel veličino tega skladatelja. Dr. Klun je med drugim zapisal: »četudi ni mogoče skriti, da Verdijeve partiture niso brez reminiscenc, da so marsikatera mesta preveč hrupna in nakopičeno instrumentirana, pa imajo njegove skladbe toliko globoko občutenega, toliko pretresljivo lepega, da se prav nič ne pomišljamo postaviti Verdija med živečimi italijanskimi skladatelji brezpogojno na prvo mesto ...« Potem, ko se je Klun odločno izrekel za Verdijevo umetnost in jo vzel v zaščito pred pravovernimi nemškimi umetnostnimi sodniki, je še podal kratek prikaz opere, s katerim je združil tudi oceno same izvedbe. Njegov prikaz je sicer predvsem deskriptiven, vendar kaže dosti razumevanja za to delo. Omembe vredno je, da je recenzent zapazil Verdijevo tehniko karakterističnih tem.

Iz Klunovega poročila razberemo tudi, da je bila prva ljubljanska uprizoritev Verdija ne glede na nekatere pomanjkljivosti prav izvrstna. Vse kaže, da je opera *I due Foscari* ljubljancem ugajala, saj je na koncu omenjeno, da je bila dvorana pri vseh predstavah močno obiskana, medtem ko je bil obisk opere *Gemma di Vergy*, šibkejšega produkta Donizettijeve muze, slab.

Po tej zelo uspeli izvedbi opere *I due Foscari* je prinesel spored Burlinijeve družbe 23. aprila 1850 še Verdijevega *Ernanija*.²¹ Žal se tokrat velika pričakovanja, ki jih je imela publika do te opere, niso mogla izpolniti, ker je izvedba po preciznosti daleč zaostajala za izvedbo prejšnjih dveh oper.²² Temu je bil kriv v prvi vrsti dirigent Ghislanzoni, ki si je dovolil samovoljnosti glede tempa, kar seveda vodi do popačenja karakterja glasbe. Razen tega je bil prešibak tudi zbor. Ne glede na to pa je bil obisk te predstave zelo dober. Dr. Klun je tudi tokrat povezal oceno izvedbe s prikazom same

¹⁵ D. Hussey, *Verdi*, New York 1949, str. 41.

¹⁶ F. Toye, *G. Verdi*, New York 1959, str. 247.

¹⁷ Prim. še C. Osborne, *The Complete Operas of Verdi*, London 1973, str. 93–104; *Pipers Enzyklopädie des Musiktheaters*, VI, München-Zürich 1997, str. 401–403.

¹⁸ A. Loewenberg, *ib.*, str. 427.

¹⁹ Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925–1932, str. 466.

²⁰ *Laibacher Zeitung* 1850, št. 88.

²¹ Prim. Blaznikovo Delovno knjigo za 1850.

²² *Laibacher Zeitung* 1850, št. 101.

opere, ki je zelo obsežen in izčrpen in še bolj dokazuje, da je bil pisec glasbeno dobro podkovan. Seveda je kritik pretiraval, če je v svojem navdušenju označil Ernanijs kot daleč najboljšo Verdijevo delo. Ta trditev bi utegnila biti relativno pravilna le, če se nanaša na Verdijeva dela, ki jih je dr. Klun doslej poznal.

Z opero Ernani, ki je doživela svojo prvo izvedbo v Benetkah leta 1844, je Verdi dosegel še večji uspeh kot z nekoliko starejšim Nabuccom. In bolj kot katero drugo od Verdijevih zgodnjih del, je prav Ernani prispeval k afirmaciji mladega mojstra širom po Evropi.

Že nekaj mesecev po premieri v Benetkah je izvedel to delo na Dunaju Donizetti, nakar sta naslednje leto sledili uprizoritvi v Londonu in Berlinu, leta 1846 pa še izvedbe v Parizu, Budimpešti in Peterburgu.²³

Čeprav vsebuje partitura »Ernanijs« mnogo vrednih mest, pa tudi ta opera kot celota po umetniški tehtnosti ne doseže povsem skladateljevega prvega velikega uspeha Nabucca. Resda tu ne manjka tona revolucionarnega navdušenja, ki se razodeva tako prepričljivo v zboru *Si redesti il Leon da Castiglia*, vseeno pa stopa v ospredje zanimanje za usodo posameznikov. Tako se skladatelj ne more opirati na religijo in politiko, ki bi dala tisto enovitost občutja, ki je za umetnino nepogrešljiva.²⁴ Tekst, ki ga je napisal po Hugojevi drami *Hernani* F. Piave, je nepregleden. Posamezne situacije so pretirane, a detajli, ki jih je napravil verodostojno, izpuščeni. In tako nič čudnega, če je Hugo protestiral proti popačenju svoje drame.

Sicer pa je Ernani v zgodnji Verdijevi ustvarjalnosti pomemben v kompozicijskem tehničnem pogledu, ker je prvi primer povezovanja teme z določnim dogodkom ali razpoloženjem. To je postopek, ki ga skladatelj še večkrat uporablja v poznejših delih in ki ga seveda ni enačiti z Wagnerjevim leitmotivom, ki temelji na simfoničnem razvijanju tem. V tej operi se namreč motiv, ki je povezan z Ernanijevim rogom, potem ko je bil že naznačen v predigri, pojavi še v drugem in četrtem dejanju.²⁵

Zanimanje, ki ga je ljubljansko občinstvo pokazalo za obe Verdijevi operi, kaže, da je tega velikega italijanskega mojstra hitro vzljubilo. Čeprav z zamudo nekaj let, je zdaj tudi Ljubljana vzpostavila stik z njegovo umetnostjo in v naslednjih letih skoro ne mine operna sezona, da ne bi bili uprizorili kakšnega od njegovih del. Pri tem pa je značilno, da so glavni pobudniki uvajanja Verdija v repertoar ljubljanskega gledališča Italijani, ki so skoro ob vsakem svojem nadaljnjem gostovanju predstavili nekaj novega iz njegove bogate ustvarjalnosti. Vzpodbudi italijanskih operistov so sicer kmalu s prvo izvedbo Verdija sledili tudi nemški impresariji, saj je že dobro leto po italijanski prišlo tudi do nemške premiere Ernanijs, vendar pa je v nemškem repertoarju teh let večinoma še vedno v ospredju Donizetti.

²³ A. Loewenberg, *ib.*, str. 425–426.

²⁴ F. Toye, *ib.*, str. 243–244; Gerigk, *ib.* str. 35–38; D. Hussey, *ib.*, str. 36–38.

²⁵ Prim. še F. Toye, *ib.* str. 243–244; U. Schreiber, *Opernführer für Fortgeschrittene. Die Geschichte des Musiktheaters. Das 19. Jahrhundert*, Kassel-Basel 1991, str. 584–586; *Pipers Enzyklopädie des Musiktheaters*, VI, str. 398–400.

*Summary***Beginnings of Performing Giuseppe Verdi's Operas in Ljubljana**

At a time when Verdi's works had already an established place on international theatrical repertoires the contacts of Ljubljana audiences with Verdi's Works were still limited to performances of individual items from his operas. The main reason why Ljubljana was lagging behind Europe's major cultural centres in the presentation of Verdi's works was the fact that from 1845 to 1850 no operatic works were performed in Ljubljana at all and Ljubljana audiences had to wait for the first complete presentations of Verdi's works until operatic performances were resumed.

This happened in spring 1850 when the Italian theatrical manager Carlo Burlini came to Ljubljana to organize a series of performances including Verdi's operas *I due Foscari* (12 April) and *Ermani* (23 April). The keen interest displayed by Ljubljana audiences in these operas shows how quickly Verdi had become popular with them. In the subsequent years hardly a season passed without one of his works being produced at the Ljubljana Opera House. Initiative for the introduction of Verdi's works into the repertoire of the Ljubljana Opera House came, however, chiefly from Italian impresarios who used to include at least one of the composer's latest works into their programmes for almost each tour.